

**LECTURA ȘI INTERPRETAREA SPAȚIULUI
DIN ROMANUL „CÎTITORUL DIN PEȘTERĂ” DE RUI ZINK**

Violeta PÎNZARI (IAȚCO), studentă, *Facultatea de Litere,
Universitatea de Stat „Alecru Russo” din Bălți*
Conducător științific: **Raisa LEAHU**, *asist. univ.*

Résumé: *L'article propose une lecture et une interprétation de l'espace du roman «Le lecteur de la grotte», d'après Rui Zink. Le texte offre la possibilité d'interpréter l'espace comme un élément constitutif du roman et de découvrir diverses connexions entre: l'espace et le narrateur, l'espace et les personnages, l'espace et les événements, l'espace et le temps, l'espace et le lecteur. La fonction principale du cadre spatial, dans ce roman, est de médiatiser l'évolution du personnage-narrateur.*

Mots-clés: *l'espace, le sous-espace, l'espace-nucléé, l'interprétation, la focalisation, ouvert/ fermé, réal/ imaginaire.*

Spațiul dintr-un text literar este un univers care te atrage sau nu, te interesează sau te uimește, te impune să vezi mișcarea orizontală sau verticală a personajelor literare, să descoperi viziunea asupra lumii construită de către autor, să asociezi și să-l corelezi cu un alt spațiu din literatura română și/sau universală meditănd asupra funcției, semnificației și interpretând morfologia mărcilor spațiale. Citim și interpretăm spațiul magic din miturile lumii, descoperim traseul aventurii homerice, suntem încantați de tainele insulelor plutitoare, mergem pe urmele lui Robinson Crusoe, dorim să aflăm unde și ce fac piraiții, unde și ce descoperă anchetele din romanele polițiste, suntem alături de personajele care trăiesc dramatic experiența războiului și ne imaginăm spațiul din textele științifico-fantastice, intrăm împreună

cu personajele în spații urbane sau rurale, simțim atmosfera din spațiile intime/închise... Marea literatură a lumii țese locuri pe care le identificăm geografic și inventează lumi/ spații/ locuri imaginare dorind să le cunoaștem dimensiunile infinite, formele și organizarea fantastică, spațiile fantastice refuzând explicația. Imaginea spațiului din textele literare atrage omul, el dorește să se desprindă din cotidianul său și să descopere ceea ce este și cum este *acolo*, în altă parte, *acolo* unde nu a fost...

Dimensiunea și semantica spațiului unei opere literare are importanță determinantă pentru structura narativă, pentru *viața* personajelor literare și relațiile acestora cu lumea. Spațiul determină acțiunile și semnificația acestora, precizează căile de interpretare a textului literar, stimulând varii posibilități pentru decodificarea operei.

Romanul *Cititorul din peșteră* de Rui Zink relatează istoria personajului-narator, un puști trăind o criză de vârstă în pragul trecerii de la copilărie la adolescență, care ajunge din întâmplare pe un vas maritim ce pornește într-o călătorie plină de aventuri spre insula-biblioteca, unde trăiește un „*ciudat anibal*”. Naratiunea oferă informație interesantă pentru a interpreta spațiul ca element constitutiv al romanului și a descoperi diverse conexiuni între: spațiu și narator, spațiu și personaje, spațiu și întâmplări, spațiu și timp, spațiu și cititor.

Pentru a interpreta spațiul este necesar să identificăm punctele de vedere: ale autorului, naratorului, personajului, cititorului. Pia-Claudia Brînzeu vorbește de existența câtorva subspații într-un text literar: *spațiul real, spațiul imaginat/ utopic/ distopic, spațiul heterotopic, spațiul povestirii* [3, p. 46], spre care vom orienta lectura și interpretarea spațiului în această lucrare.

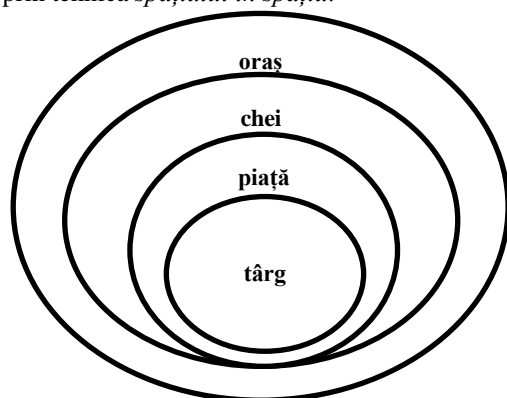
Analiza spațiului literar se va realiza la etapa interpretării minuțioase a textului, lucrând pe capitole, fragmente, secvențe restrânse de text, pentru a asigura fenomenul *focalizării* asupra spațiului. În acest context, reperele spațiale din *Cititorul din peșteră* trebuie interpretate pe capitole (*Călătoria, Insula, Întoarcerea*), deoarece cadrul spațial se schimbă de la un capitol la altul și personajele se manifestă diferit, în medii spațiale diferite, în cele trei capitole.

Reflecțiile asupra spațiului converg spre trei idei principale: funcția spațiului, reprezentarea spațiului, organizarea spațiului, care reprezintă puncte reper pentru analiză. Funcția primordială a spațiului în acest roman ține de intermedierea evoluției personajului: **PREADOLESCENT** (problematic, dezinteresat de lectură, hoț) ⇨ **CITITOR NAIV** ⇨ **CITITOR AVIZAT** ⇨ **SCRIITOR**. Structura spațiului în acest roman se definește ca fiind circulară, acțiunea începe în *oraș* și sfârșește în *oraș*. Această reprezentare a spațiului conturează maniera de construcție a spațiului în și prin text. Circumstanțele spațiale stau sub incidența dihotomiilor: deschis (orașul, largul mării)/ închis (insula, peștera, groapa, carcera), aproape (piața, târgul)/ departe (insula). Alte detalii despre reprezentarea, organizarea și alte funcții ale spațiului le vom descoperi aprofundându-ne în text, descoperind cine surprinde cadrul, ce detalii descriu elementele spațiale, ce tipuri de spații formează spațialitatea textului, *focalizându-ne* asupra informațiilor despre spațiu.

În primul capitol, *Călătoria*, informația acumulată despre spațiul desfășurării acțiunilor se grupează în jurul a trei spații-nuclee: *orașul, corabia și marea*. Textul începe prin indicarea unor coordonate spațiale, ce situează „geografic” *orașul*, unde

începe firul întâmplărilor din roman: „în zona cheiului, lângă estuar, unde fluviul și marea se întâlnesc ca să-și încheie socotelile cu viața”, ce constituie spațiul povestirii. Alte coordonate geografice care ar descrie spațiul real nu sunt în text. Atunci când ne referim la spațiul geografic și la spațiul literar, putem vorbi despre o interdependență dintre cele două realități, deoarece nu doar literatura se inspiră din această disciplină spațială prin excelență pentru a construi spații, dar și geografii găsesc o sursă de inspirație, stimulare și reflecție în literatură, afirmă, în acest sens Lévy Bertrand: „*L'esprit des lieux, l'identité des régions, la personnalité des villes, le caractère des nations [...]; la littérature est irremplaçable pour cerner ces caractéristiques à travers le vécu, individuel et social*”. [7, pp. 13-14] Din amintirile naratorului-personaj se conturează specificul țării sale din perspectiva lui personală: „Țara copilăriei mele era o miniatură într-o sferă de sticlă, din cele care produc zăpadă de polistiren dacă le scuturăm, dar în care, dacă nu le scuturăm, nu se întâmplă nimic.”, caracterizând, astfel, mediul său de formare în perioada copilăriei.

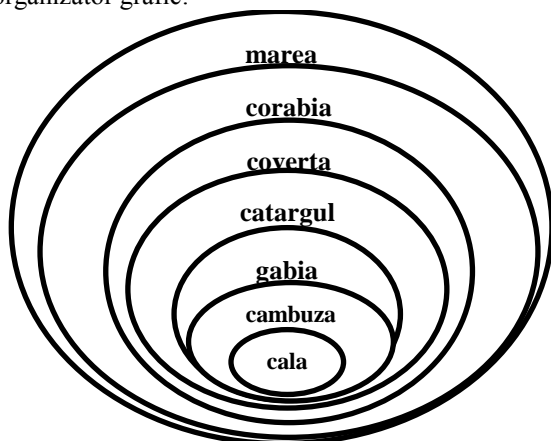
Într-o operă literară, spațiul presupune un reper organizator al narațiunii, în jurul căruia planează elementele non-spațiale: comportamentul personajului, relațiile dintre personaje, acțiunile propriu-zise. În acest capitol, primul spațiu-nucleu care se conturează este orașul, cu subspațiile sale: *spațiul real* (unde au loc întâmplările), *spațiul imaginat/utopic* (spații inventate) și *spațiul povestirii* (localizarea într-o regiune anumită), la care ne-am referit mai sus. *Spațiul real*, așadar, este alcătuit din *târg*, *piață*, *împrejurimile pieței de lângă chei*. Rui Zink reprezintă spațiul-nucleu – orașul – prin tehnica *spațiului în spațiu*:

Informația cartografică furnizează indicii despre viața oamenilor din oraș (hoție, depravare), despre comportamentul personajului („eram și eu hoț”, indiferent, „pierdut”), despre relațiile sale cu părinții („Părinții mei tocmai terminaseră divorțul, lucru de care nu-mi păsa prea mult, în afară de faptul că, în toiul micului lor război personal, aveau încă și mai puțin timp ca de obicei ca să mă piseze.”), orașul prezentând un spațiu nefavorabil dezvoltării, evoluției personajului-narator.

Un alt spațiu-nucleu, în capitolul *Călătoria*, este *corabia* pe care ajunge, dintr-o întâmplare, eroul, ascunzându-se de garda regală care căuta un hoț. *Vasul maritim* este un spațiu dinamic, el se mișcă pe apă, *marea* participând la construirea textului

prin tehnica *spațiului în spațiu*. *Întinderea de apă* fiind un spațiu deschis, static, dar care înglobează în sine un spațiu dinamic, limitat, închis – *corabia* – care reprezintă, de fapt, un liant între alte două spații opuse: *orașul* (deschis, cunoscut, civilizație) și *insula* (închis, necunoscut, sălbăticie), iar *marea* constituie un spațiu intermediar între celelalte două. Așadar, reprezentarea *spațiului în spațiu* poate fi reprodusă prin următorul organizator grafic:

În acest context, insistăm asupra câmpului semantic al lexemului *corabie*, care se desprinde lesne din text: *ambarcațiune, cambuză, cală, covertă, vapor, navă, catarg, caravelă, galeră, barcă, coajă de nucă, vas, cabină, hamac*, dar și câmpul semantic al cuvântului *mare*: *imensitatea imensului albastru, balans albastru, largul mării, lac, mlaștină*. Aceste câmpuri semantice au rolul de a reprezenta cadrul spațial, într-o manieră dinamică, pe de o parte, și minuțioasă, pe de altă parte, invitând astfel cititorul să participe la această călătorie aventuroasă. Pentru personajul-narator *spațiul mării* reprezintă necunoscut, frică, imensitate, infinit, iar *vaporul* – spațiu limitat din care cale de întoarcere nu există, doar drum înainte, spre o anumită destinație, încă necunoscută. Tot *nava* este și spațiul care îi oferă personajului informații despre locul spre care se îndreaptă, prin următoarele mărci: *cărțile, dialogul cu Keequog, harta*. Sacii cu cărți incită la căutare și băiatul decide să-l întrebe pe Keequog, de la care află că merg în căutarea lui *Anibalector*, iar din hartă află că se îndreaptă „*spre bârlogul unui ciudat anibal*”, „*într-o insulă pierdută*”, iar „*inzula se află la o zută douăzeci de zile spre Sud...*”. Așadar, din aceste informații prinde contur spațiul spre care se îndreaptă corabia și despre care vom afla în capitoul al doilea.

Spațiul imaginat/ utopic al locurilor inventate sau reale inversate sau înșelătoare, în primul capitol, se încadrează în câmpul spațial al *mării*. Este vorba despre mările prin care naviga corabia, „*legate între ele ca niște canale irigându-se unul pe altul*”: *Marea Liniștii, Marea Ploilor, Marea Crizelor, Marea Seninătății, Marea Fecundității, Marea Frigului, Marea Aburilor, Marea Marginală, Marea Cunoașterii, Marea Șerpilor*. Uimitor, aceste spații selenografice alcătuiesc cartografierea Lunii. Așadar, spațiul din romanul *Cititorul din peșteră* ține de două lumi paralele: pământul și luna, corabia fiind spațiul dinamic ce ghidează spre transcendere, de la

spațiul real (orașul) spre un spațiu utopic. Tot în acest subspațiu se înscriu: *Lacul Morții*, *Lacul Viselor*, *Mlaștina Epidemiilor*, *Marea lui Humboldt*, care, de fapt, sunt niște spații inventate, imaginate, cu o încărcătură semantică puternică. *Lacul Morții* ar semnifica o cale plină de obstacole, *Lacul Viselor*, evident, exprimă dorințele, visele, aspirațiile oamenilor, iar *Mlaștina Epidemiilor* ar simboliza viciile, defectele umane, moravurile societății. Marele geograf și naturalist german Alexander von Humboldt a lăsat în urmă multe descoperiri geografice excepționale, datorită cărui fapt, în prezent multe instituții, nave, specii de plante, animale, doi asteroizi îi poartă numele, însă nicio mare. Așadar, *Marea Humboldt* este la fel un spațiu inventat, dar nu întâmplător, ci pentru a oferi cititorului piste variate de interpretare, pornind de la viziunea autorului, naratorului asupra dimensiunii spațiale și acordându-i posibilitatea de a fi sau nu de acord cu privirea subiectivă a acestora.

Titlul capitolului al doilea, *Insula*, anunță spațiul aventurilor ce urmează să se desfășoare în roman. Deci, *insula* devine un spațiu-nucleu în care se încadrează și *peștera*, spațiul limită în care se va afla un timp îndelungat (nu se știe exact cât) personajul-narator.

Informația despre localizarea *insulei* clandestine este actualizată în capitolul al doilea, deși destul de vag. Acest lucru se întâmplă, pentru că autorul vrea să țină atenția cititorului în suspans, pe de o parte, iar, pe de altă parte, invită cititorul să redimensioneze spațiul, să-l privească subiectiv, să-l localizeze și circumstanțieze conform propriei imaginații, să-l interpreteze atât cât îi permite fantezia și experiența, astfel cititorul devine coparticipant al organizării spațiului din text. Aflăm, așadar, că *insula* este situată pe „coastă”, „la capătul lumii”, este o „*insulă pierdută*”, primejdioasă: „[...]existau primejdii pe insulă pe care nu eram pregătit să le înfrunt: dinozauri carnivori, lilieci carnivori, insecte carnivore, plante carnivore, aproape că s-ar putea spune că întreaga insulă era carnivoră.”, foarte îndepărtată: „eram la fel de departe de corabie ca de cea mai îndepărtată stea din galaxia noastră”. Descrierile spațiale înscriu *insula* în categoria *spațiului imaginat/ ireal*. Peisajul *insulei* este prezentat ca unul îngrozitor, iar ceea ce uimește cel mai mult este existența dinozaurilor, care au dispărut acum circa 65 milioane de ani în urmă. Este important să menționăm aici conexiunea dintre spațiu și timp, o structură spațială închisă, cum este *insula*, activează o structură temporală nelimitată, călătorind nu doar prin spații, dar concomitent și prin timp, o *insulă* pierdută, uitată la fel ca și istoria dinozaurilor.

Semnificația *insulei*, ca spațiu frecvent în literatură, se bifurcă în acest roman. Prin urmare, *insula* reprezintă un loc nesigur, primitiv, însă, în același timp, devine pentru personajul-narator, paradoxal, un spațiu al formării personalității, al schimbării comportamentului spre bine, al maturizării, al autocunoașterii. *Peștera* prezintă un spațiu al siguranței, al evoluției sale intelectuale ulterioare, deși băiatul nu conștientizează aceasta la început. Momentul ajungerii de pe *corabie* în *peșteră* este unul iluzoriu: „Din clipa aceea parcă am fost supt printr-o spirală a timpului, printr-o mie și una de circumvoluțiuni, o gaură neagră”. Această clipă de transcendere reflectă o imagine vizuală dinamică și amintește de Alice din „*Alice în țara minunilor*” de Lewis Carroll, care, fiind în căutarea identității, ajunge într-o lume

paralelă printr-un puț și de Dorothy din „*Vrăjitorul din Oz*” de Lyman Frank Baum, care pornește într-o călătorie utopică spre Orașul Smaraldelor, printr-un ciclon, în toate trei texte dimensiunea temporală și spațială se contopesc creând o formă spațială fantastică, misterioasă, ireală prin care este posibilă transcenderea: *gaura neagră, puțul, ciclonul*.

Naratologul Mieke Bal preciza că „*Trei simțuri sunt îndeosebi implicate în reprezentarea perceptivă a spațiului: vederea, auzul și simțul tactil. Toate trei participă la prezentarea spațiului în povestire.*” [2, p. 142]. Odată ce se trezește în peșteră, personajul-narator descrie ce vede „*o peșteră imensă, din bolta căreia picură șiruri de stalactite, preschimbate în mătâni de ceară, în care se reflectă lumina lunii, pesemne plină. Peștera, sau grotă, pare o catedrală preistorică.*”. Aspectul slinos, rece al *peșterii* este intensificat de descrierile ce urmează: „*[...]sute, poate mii de oseminte. Tibii, clavicule, hârci. O mare de oase.*” Apoi, registrul descrierilor se schimbă radical: „*Și cărți. Cărți, cărți, cărți. Oase și cărți, cărți și oase, cărți și iar cărți, răspândite pretutindeni.*” și atribuie peșterii un spirit sobru, academic, așa cum cărțile sunt dintotdeauna un indiciu al culturii, al elevației. Prin urmare, imaginea periculoasă a *insulei*, imaginea dezgustătoare a *peșterii* devin antitetice în raport cu imaginea cărților. În contextul în care „*Descrierea spațiului este condiționată de obiectele care se găsesc în interiorul său. Obiectele dețin un statut spațial.*” [2, p. 142], spațiul are funcția nu doar de a reprezenta locul desfășurării acțiunilor, dar și de a caracteriza, în mod indirect, personajul, mai ales dacă ne referim la spațiu ca habitat. În această *grotă* locuiește Anibalector. *Peștera* devine spațiul întâlnirii și interacțiunii cu monstrul pe care marinarii voiau să-l vâneze. Întâlnirea propriu-zisă se întâmplă atunci când băiatul aude „*vocea groasă*” a siluetei. Prin urmare, circumstanțele spațiale îl caracterizează pe Anibalector drept un monstru de erudiție, un cititor înflăcărat, iar „*rolul monstrului este unul benefic, instituindu-se ca element ordonator al lumii interioare a băiatului.*” [6, p. 9] Dimensiunile spațiului sunt direct proporționale cu dimensiunile personajului: o *peșteră imensă, enormă* și un monstru „*deșelat de gigantic ce era*”, fiindcă este spațiul-habitant al lui Anibalector și personajul se definește în și prin spațiu.

Din povestirile naratorului-personaj aflăm că Anibalector merge „*la vânătoare în jungla deasă și periculoasă*”. *Jungla* este un alt subspațiu al *insulei* care prezintă pericol, dar totodată este o lume misterioasă, nedescoperită de băiat și inaccesibilă lui. De aici deducem ideea că există, în romane, și spații cu acces interzis unor personaje, dar nu inaccesibile imaginației lor sau, cu atât mai mult, fanteziei cititorului.

În ceea ce privește *spațiul real* din capitolul *Insula*, atestăm menționarea spațiului geografic *Cordiliera Anzilor*, unde, explică monstrul, trăiește pasărea *condor*. Alte coordonate geografice atestate real nu identificăm în acest capitol, căci avem de-a face cu un spațiu ficțional.

Spre finalul capitolului, în momentul în care marinarii încearcă să-l ademenască pe Anibalector pentru a-l prinde, observăm o organizare graduală a spațiului, în funcție de gradul de pericol spre care se îndreaptă animalul. Ademenit de mirosul cărților, Anibalector pornește „*spre golf*” → „*spre cursă*” → „*în capcană*”. Aceste forme spațiale reflectă drumul spre plecarea de pe *insulă*, desprinderea

de spațiul-habitat atât pentru Anibalector, cât și pentru băiat, care se obișnuise cu regulile și modul de trai impuse de monstrul-cititor.

Capitolul al treilea – *Întoarcerea* – anunță din start locul desfășurării acțiunii, orașul, un spațiu-nucleu. După cum semnaleză și titlul capitolului, modul de reprezentare a spațiului, desfășurării călătoriei aventuroase, este circular, începe cu orașul și sfârșește în oraș. Pentru băiat, orașul reprezintă spațiul întoarcerii, nu și pentru Anibalector, care se va întoarce la habitatul său mai târziu. Acest spațiu al cotidianului este opus spațiului îndepărtat, clandestin, misterios – *insula* și reprezintă un pericol pentru monstrul-cititor, spațiul influențând imediat starea lui lăuntrică: „*era melancolic, cu ochii lipsiți de strălucire, gri, aproape ascunși în fața hirsută*”. Pentru personajul-narator această schimbare a spațiului nu rămâne neutră, ci, dimpotrivă, „*noutatea lumii pe care o vede Anibalector au un efect imediat asupra adolescentului: orașul îi pare străin, are o atitudine neutră față de părinți, dar totodată una extrem de sensibilă față de animalul-cititor; băiatul adoptă o privire critică asupra oamenilor în calitate de cititori.*” [6, p. 12] Exemplele citate mai sus demonstrează conexiunea dintre spațiu și personaj, spațiu și starea de bine a personajului, spațiul devenind astfel un vector de influență asupra structurii psihologice a personajului.

Gaston Bachelard preciza că spațiul întotdeauna cheamă acțiunea, iar înainte de acțiune imaginația lucrează. În capitolul al treilea al romanului *Cititorul din peșteră*, acțiunile și circumstanțele spațiale influențează negativ evenimentele ce urmează să se întâmple pentru cele două personaje principale. *Grădina zoologică* reprezintă un spațiu închis, al nesiguranței, al lipsei de libertate pentru Anibalector. Aceste spații-limită sunt adevărate închisori pentru animalele ținute în captivitate și, aducând profit, sunt un beneficiu financiar. Prin urmare, imaginea *grădinii zoologice* din roman este inspirată din realitate, reprezentând un *spațiu real*.

Anibalector este privat de libertate fiind pus într-o *groapă*. Această structură spațială amplifică și mai mult ideea de nesiguranță, pericol, captivitate. *Groapa* este un subspațiu al *grădinii zoologice* și reflectă o imagine vizuală puternic sensibilizatoare: „*o groapă de o asemenea adâncime că nici Anibalector n-ar fi reușit să sară de acolo, și unde avea să rămână instalat. La fel de instalat, probabil, ca gâtul unui spânzurat pe eșafod.*”. În acest context, *groapa* reprezintă un spațiu închis din care ieșire nu există, un spațiu care se aseamănă cu un vis urât din care nu te poți trezi, un spațiu ce i-ar face pe claustrofobi să-și iasă din minți, un spațiu sufocant, pentru Anibalector, însă, înseamnă un spațiu care l-a făcut să se închidă în sine, să tacă: „*Mut, încrunțat. Anibalector n-a mai deschis niciodată gura, de când a fost vânat de pe insula lui.*”. Pentru monstrul-cititor a existat totuși șansa întoarcerii spre *insulă*, datorită băiatului care îl ajută să evadeze din acea *groapă*. Drumul spre *insulă* este reconstituit din câteva forme spațiale, care la fel ca în situația remarcată mai sus, se organizează gradual, doar că de data aceasta dintr-o perspectivă pozitivă: „*poarta*” (care semnifică ieșirea din pericol) \iff „*gura fluviului*” \iff „*apele întunecoase*” (care simbolizează trecerea dintr-o lume în alta). *Apele întunecoase* reprezintă ultimul loc unde a fost văzut Anibalector de personajul-narator.

Circumstanțele spațiale vor dicta și soarta ulterioară a adolescentului, detenția în „*carcera cea mai îndepărtată*” sau scriitoria. În cele din urmă, personajul-

narator se vede nevoit să devină scriitor, fapt despre care spune: „[...] soartă pe care n-o doresc nici celui mai mare dușman. E mai rău decât închisoarea pe viață!”. Prin analogie, imaginea închisorii (a fi scriitor) poate fi echivalată cu imaginea grădinii zoologice, iar imaginea celei mai îndepărtate carcere, cu imaginea gropii adânci. În aceste ultime secvențe de text, spațiul devine o metaforă a închisurii și deschisurii, iar decodificarea o realizăm citind printre rânduri cuvintele naratorului: „Și pe urmă, câteodată, ca acum, sunt invitat să mă duc prin școli sau bibliotecă. E ca și cum astăzi grădinile zoologice ar fi invers, de tip safari-rezervație: eu sunt cel care, într-o libertate aparentă, mă duc să-i vizitez pe elevi în cuștile lor.”. Această hartă lexicală: grădină zoologică, groapă, închisoare, carceră, celulă, scriitorie, școli, cuști pare să conveargă spre ideea de constrângere, căci însăși viața „largă” impune omului limite.

„În multe dintre povestirile de călătorie, deplasarea reprezintă un scop în sine. Se așteaptă ca ea să provoace o schimbare, o eliberare, o introspecție, o înțeleptire sau o cunoaștere.” [2, p. 144] În romanul „Cititorul din peșteră” de Rui Zink călătoria aventuroasă în care pornește personajul-narator prin spații ficționale este una inițiativă și provoacă o schimbare în structura lăuntrică a preadolescentului, o eliberare de lumea cotidianului, de problemele familiale, o introspecție asupra propriului comportament, o înțeleptire în ceea ce înseamnă lectură și, bineînțeles, cunoaștere, cunoașterea de sine, în primul rând, și cunoașterea lecturii ca posibilitate de a gândi și a regândi lumea, iar spațiile pe care le traversează și în care există personajul reprezintă un agent al schimbării, eliberării, introspecției, înțeleptirii, cunoașterii. „Trebuie să înțelegem și personajul și lumea lui ca posibilități.” [5, p. 57], la fel și dimensiunile spațiale în universul unui text literar pot fi interpretate drept posibilități fundamentale de existență a materiei.

Bibliografie:

1. BACHELARD, Gaston. *Poetica spațiului*. Pitești: Ed. Paralela 45, 2003.
2. BAL, Mieke. *Naratologia. Introducere în teoria narațiunii*. Iași: Institutul European, 2008.
3. BRÎNZEU, Pia-Claudia. *Après Bahtin: spațiul ficțional și naratologia*. In: *Spațiul în romanul anglo-saxon contemporan: heterocosmosuri, heterotopii*. București: Ed. Art, 2011.
4. *Dictionnaire historique, thématique et technique des littératures. Littératures françaises et étrangères, ancienne et modernes*. Sous la direction de DEMOUGIN Jacques et alii, 1986.
5. KUNDERA, Milan. *Arta romanului*. București: Ed. Humanitas, 2008.
6. LEAHU, Raisa. Portretul lui Anibalector, monstrul-cititor din romanul Cititorul din peșteră de Rui Zink. In: *Noua revistă filologică*. 2011, nr. 1-2 (3-4), p. 116-130.
7. LÉVY, Bertrand. Géographie et littérature. Une synthèse historique. In: *Le Globe. Revue genevoise de littérature*. 2006, tome 146, Genève.
8. ZINK, Rui. *Cititorul din peșteră*. (Traducere din portugheză de Micaela Ghițescu) București: Ed. Humanitas, 2008.